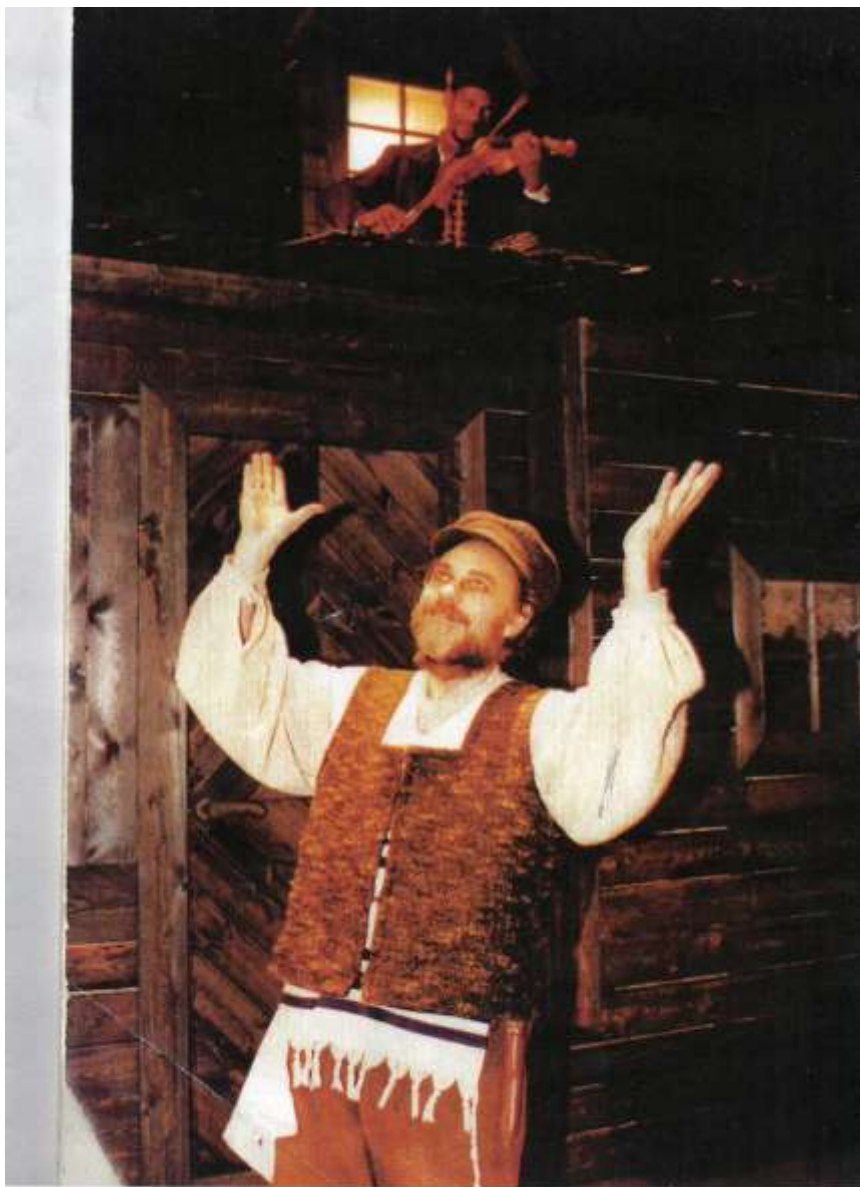
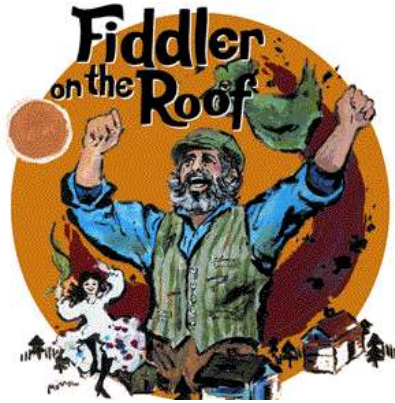

**SIGVE BØE SOM TEVJE I SPILLEMANN PÅ TAKET
VED ROGALAND TEATER.
(1994/95)**

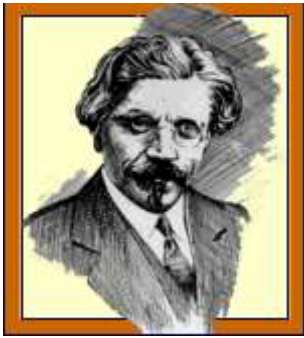
**LAGET AV LINE MOE (2007)
KORREKTUR MARTE**

Innholdsfortegnelse:

- Spellemann på taket – et historisk tilbakeblikk 1
- Fakta 3
 - Musikalen
 - Filmen||
 - Spellemann i Norge
- Spellemann på taket i bilder 5
- Spellemann på teatertaket 7
- Oslo Nye Teater 8
- Spellemann på taket og jødiske tradisjoner 9
 - Forestillingens sanger

SPELLEMANN PÅ TAKET – ET HISTORISK TILBAKEBLIKK

Sholem Aleichem

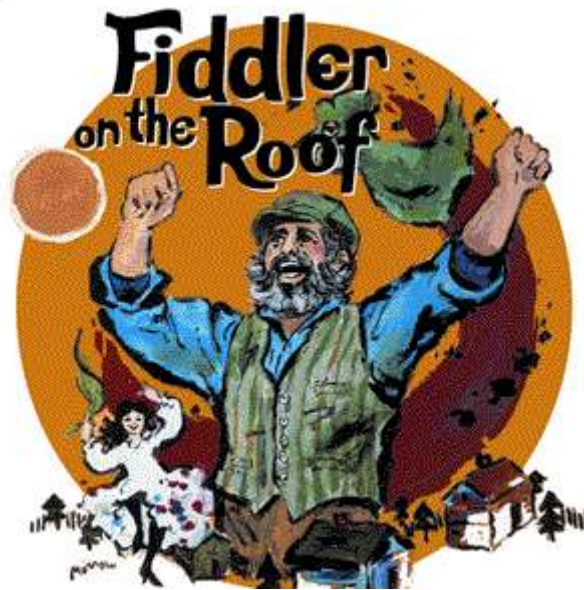
Uten Sholem Aleichem ville det aldri ha fantes noen *Spellemann på taket*. Hans fortellinger var underlagsmaterialet som Joseph Stein dramatiserte da musikkspillet så dagens lys i 1964. I løpet av sitt 57 år lange liv, skrev Sholem Aleichem mer enn 40 bøker på jiddisch: romaner, historier og skuespill, han skapte landsbyen Anatevka og melkemannen Tevje. Hans verk representerte en merkbart og viktig fornying av diktspråket. Sholem Aleichem lyktes i å skape varme og folkekjære fortellinger, og hentet inspirasjon fra jiddisch folklore. Dette markerer en skillelinje i tradisjonen for diktning på jiddisch, som tidligere hadde lignet mer på politiske manifest. Amerikanerne kalte Sholem Aleichem en jødisk Mark Twain.

Sholem Yakov Rabinovitsj, som han opprinnelig het, ble født i landsbyen Pereyaslav i Russland. Sholem Aleichem betyr *Fred være med dere!*, og navnet må alltid sies i sin helhet. Allerede 17 år gammel begynte han å arbeide som privatlærer i russisk, og begynte å skrive sine første tekster på denne tiden. I begynnelsen skrev han fortellinger på russisk og hebraisk, men fra 1883 og fram til sin død skrev han utelukkende på jiddisch. Sholem Aleichem flyttet tidlig fra Russland, og bodde i flere land i Vest-Europa før han flyttet til USA. Her døde han i 1916, men hans tekster og fortellinger skulle leve videre. Og Sholem Aleichem la grunnlaget for en tradisjon som skulle bli ført videre av en av vårt århundres mest betydelige forfattere, Isaac Bashevis Singer (1904-1991). Singer ble født i Warszawa i en hassidisk rabbinerfamilie, og fikk en tradisjonell jødisk oppdragelse. Lik Sholem Aleichem, skulle Singer skape litteratur om jødisk tradisjon og fromhet, overtro og myter.

Singer reiste fra Polen i 1935, bosatte seg i USA og ble amerikansk statsborger i 1943. Men jiddisch var og ble hans morsmål, og det språket han brukte i sin diktning. Isaac Bashevis Singer fikk Nobels litteraturpris i 1978. Også maleren Marc Chagall kan knyttes nært til Sholem Aleichems navn. Chagall skulle få et punkt i livet arbeide konsentrert med Sholem Aleichems tekster: etter revolusjonen var Chagall en tid kommisjonær for kunst i hjembyen Vitevsk, men flytter til Moskva etter uoverensstemmelser med myndighetene. Chagall og hans lille familie har store problemer økonomisk, og Chagall tar seg arbeid som scenograf på Moskvas jødiske teater. Stykkene som settes opp, er basert på Sholem Aleichems tekster. For den nye Sovjetunionen trykte, som så mange andre, Sholem Aleichem og hans verk til sitt hjerte: selv om han døde før revolusjonen brøt ut, og ikke fikk anledning til å ta standpunkt verken for eller mot kommunistene. Men gjennom sine skildringer av Tevje og hans likemenn, tok Sholem Aleichem parti for de små i samfunnet, - i alle samfunn.

Spellemann på taket hadde New York-premiere 22. september 1964. Hele 3242 forestillinger på Broadway var en imponerende rekord. Rekorden ble senere slått av *Grease*, men den forhindrer ikke at *Spellemann på taket* må regnes som et av tidenes mest vellykkede musikkspill. Sensasjonen ble ikke mindre av at *Spellemann på taket* i utgangspunktet skulle ha alle odds mot seg: en musikal om fattige jøder i Russland, uten prangende kostymer og uten de helt store trekkplasterne i ensemblet. *Spellemann på taket* ble belønnet med hele 8 Tony-priser, bl.a. for beste musikkspill, beste skuespiller, beste kvinnelige birolle, beste forfatter, beste komponist og tekstforfatter og beste kostymer. I forlengelsen av suksessen i USA, skulle *Spellemann på taket* vandre videre verden rundt og bli en suksess i mange land. *Spellemann på taket* hadde premiere på Rogaland teater 24. august 1969, etter å ha gått for fulle hus på Det Norske Teatret. Også her ble musikkspillet en fulltreffer.

Kilde: Rogaland Teaters program for oppsetningen av stykket 94/95

FAKTA

MUSIKALEN

Joseph Stein (manus)/Jerry Bock (musikk)/Sheldon Harnick (sangtekster). Basert på fortellinger av Sholem Aleichem. Urpremiere Imperial Theatre, New York 22. sept. 1964. Ble spilt sammenhengende på Imperial-, Majestic- og Broadway Theatre til 2. juli 1972. Antall forestillinger totalt: 3242.

Produsent: Harold Prince. Regi/koreografi: Jerome Robbins. Tevje: Zero Mostel.

FILMEN

Superstjernen Topol – som hadde spilt Tevje i London og Tel Aviv – fikk også hovedrollen i den amerikanske filmversjonen av musikalen. Regi/produsent: Norman Jewison. Den norske skuespilleren og danseren Tutte Lemkow hadde rollen som Spellemann. Vant tre Oscars i 1971 og to Golden Golbes i 1972, hvorav en til Topol.

SPELLEMANN I NORGE

Norgespremiere på Den Nationale Scene 22. september 1967. Ble en kjempesuksess. Tevje: Sven von Düring. Regi/koreografi: Henny Mürer (som også hadde regi/koreografi på den første svenske oppsetningen med Gösta Bernhard som Tevje).

Den Nationale Scene satte den også opp i 1988. Tevje: Helge Jordal. Regi: Bentein Baardson.

Oslo-premiere: Det Norske Teatret, april 1968. Tevje: Lasse Kolstad/Rolf Just Nilsen. Regi: Tom Abbott. Ble også spilt på Det Norske Teatret i 1987. Tevje: Lasse Kolstad. Regi: Barthold Halle.

Stavanger-premiere: Rogaland Teater 1969.

Ble satt opp ved Trøndelag Teater i 1998. Tevje: Ola B. Johannessen/John Yngvar Fearnley. Regi: Morten Cranner.

Spilt på Hålogaland Teater i 2002. Tevje: Helge Jordal. Regi: Marit Moum Aune.

Har aldri tidligere vært spilt på Oslo Nye Teater.

Kilde: Program fra oppsetningen av stykket ved Oslo Nye Teater 2007

SPELLEMANN PÅ TAKET I BILDER

Spellemann på taket ble satt opp på Rogaland Teater for første gang i 1969. Rolf Daleng hadde regien og Per Fjeld var scenograf. Deres konsept var bygget på Jerome Robbins originalversjon slik den ble utført på Det nye teater av Tom Abott i 1968. Lasse Kolstad hadde hovedrollen som Tevje. På bildet ser vi **Erna Skaug** som Golde (til venstre), og **Guri Stormoen** i rollen som parmakeren Yente.

Lasse Kolstad (Tevje) og Erna Skaug (Golde)

Alexander Rybak (Spellemann) på Oslo nye Teater

Alexander Rybak kom til Norge fra Hviterussland med sine foreldre seks år gammel. Han studerer fiolin på andre året ved Barratt Due musikk institutt og vant i fjor Kjempesjansen,

NRKs store talentkonkurranse. I tillegg til å spille fiolin synger han, skriver tekster og komponerer/arrangerer musikk. Jobber også som trener ved Friskis&Svettis. Har medvirket i den internasjonale suksessoppsetningen Some Sunny Night, med forestillinger i Kina, Belgia og USA. Rollen i Spellemann på taket er Alexanders første store musikalrolle.

SPELLEMANN PÅ TEATERTAKET

En ekte spellemann har alltid røtter. Enten han er jøde, russer amerikaner eller nordmann. Eller alt på en gang. Og han drømmer også, selvfølgelig. En lengsel fanget i flukten å fortrylle oss med. Men han har også en historie å fortelle med fela. Sårt, mer desperat enn vi egentlig vil vite av. Og kveldens spillemann er som spillemenn flest. Så hvis vi nå tror at han bare sitter og spreller der oppe i løse luften for å underholde oss noen timer, så er det feil. For ikke minst kveldens musikal-figur har sine røtter i virkeligheten. Teaterhistorisk har musikalen røtter som går tilbake til operaens lettbenete fetter, operetten. Men i dag hvor en hvilken som helst "låtsamling" glir glatt over scenegulvet og ned på høykant, mens den eventuelle røde tråden brister høylydt midt i første akt, kan vi jo minne oss selv om at det aller viktigste ved en musikal er at vi får høre og se en god historie. Det er bare gode historier som lager godt teater. I denne sammenheng er en eneste spill levende melkemann på scenen bedre enn ett hundre fioliner i operagraven, et kokett operettepar eller et tanketomt show. *Spellemann på taket* hadde urpremiere for over 40 år siden. Joseph Stein bestemte seg for å være så trofast som mulig mot Sholem Aleichems fortellinger om melkemannen Tevje og mot innbyggerne i Anatevka: "...disse lutfattige, hardt arbeidende, grusomme, vulgære, høyrøstede, humoristiske, religiøse, enkle og sammensatte menneskene som delte og deler hele resten av menneskehetens ønske og innbitte kamp for å overleve." Det er denne grunnholdningen som gjør at spellemannen har overlevd på teatertaket og scenegulvet og er blitt en klassiker.

Kilde: Programmet fra Rogaland Teater, skrevet av Annette Mürer

OSLO NYE TEATER

”Hva vi forlater? Ikke stort, bare Anatevka”. Slik slutter historien om Tevje og familien hans i den lille landsbyen Anatevka. De må forlate det som har vært deres hjem, de vet ikke hvor de skal, om de noen gang ses igjen, hva slags liv som venter dem der de kommer. De har med seg ”litte grann av ditt, og litte grann av datt” – sine lysestaker til sabbaten, bønnebøker, noen kokekar, noen klær. Som så mange ganger før var livet blitt uutholdelig for jødene i de små landsbyene i Øst-Europa og Russland. Gjennom hundrevis av år har de alltid vært på flukt, alltid klare til oppbrudd. Situasjonen for Sentral-Europas jøder opp gjennom århundrene var avhengig av stadig nye fyrsters forgodtbefinnende eller pengebehov. De kunne kastes ut, eller aller nådigst tillates å bli. De ble pålagt knusende særskatter. Yrkesforbudene var omfattende. Jøder fikk ikke bli medlem av håndverkslaug, fikk ikke eie land og i perioder ikke handle med dyr. De slapp ikke inn ved universiteter eller høyskoler. Jøder måtte kle seg i spesielle klær, slik at de var lett gjenkjennelige, og kunne helt fra 1300-tallet bli internert i spesielle områder eller bydeler – etter hvert kalt ghetto. Kontakten med storsamfunnet skjedde egentlig via pengehandel. Den virksomheten fikk jøder drive, siden den var ansett som syndig geskjeft etter kristne normer. I siste halvdel av 1800-tallet løsnet restriksjonene, noe som bl.a. resulterte i en oppblomstring av jødiske intellektuelle og kunstnere.

Det jødiske folk er ofte blitt kalt ”bokens folk”. Det henspiller på hvor sentralt de hellige skrifter står i jødedommen og i jøders liv. For jøder er det en plikt og en glede å studere dem. Bøkene skal behandles med respekt og kjærlighet. Det er nok derfor Tevje, ulært som han er, men belest i skriften, stadig henviser til og understreker: ”Som Den hellige bok forteller oss..”.

SPELLEMANN PÅ TAKET OG JØDISKE TRADISJONER - FORESTILLINGENS SANGER -

Den jødiske religion har regler og tradisjoner for nesten alt. Svært mange av disse er bortimot umulige å overholde i dagens moderne samfunn, men det er visse påbud som de fleste følger, selv om det kan variere fra land til land og fra familie til familie.

Kobler-tradisjonen

Det som mer enn noe annet har knyttet jødene sammen er forfølgelse, religion og tradisjon, slik det skildres i åpnings sangen *Tradizie*. Pikene i de gamle jødiske samfunn ble tidlig forberedt på giftermål. Det var foreldrenes plikt å sørge for at alle døtre ble gift, den eldste selvsagt først. Man brukte gjerne en profesjonell ekteskapsformidler – en såkalt schatken – som fant ut hvem som passet sammen, oftest basert på sosial rangstige. Den gjeveste svigersønn man kunne få var en from og lærd mann som studerte Bibelen. De unge pikene drømte nok ofte om hvem ektemannen skulle bli, og i sangen *Parmaker* synger de: *For papas skyld en belest en, for mama, gjør ham rik som en prins, og jeg, jeg ønsker meg mest en som ligner den vakreste mann som fins*. I ethvert jødisk hjem verden over er det festet en mezuzah på dørkarmen. Dette er en liten hylse som inneholder to bibelskrifter, håndskrevet på pergament. Disse symboliserer at man alltid må huske på at Gud er allmektig. I forestilling kysser koblersken Yente sin finger og berører denne mezuzahen med ærbødighet før hun går inn i Tevjens hus.

Om jeg var en rik mann

Innenfor den jødiske religion retter man sine bønner direkte til Vårherre, ikke gjennom en prest eller pater, og Tevje har likeledes i

stykket lange samtaler med Den allmechtig. Visserligen beklager han seg over sin fattigdom, men samtidig får vi høre at den høyeste form for rikdom ikke er jordisk gods. Det er å sitte hele dagen i synagogen og studere de hellige skrifter sammen med de lærde menn.

Sabbatbønn

Den jødiske sabbat begynner fredag kveld etter solnedgang og slutter lørdag kveld ved solnedgang, eller når man kan se tre stjerner på himmelen. I dette tidsrom skal alt arbeid opphøre, formennesker og dyr. Det er ganske fascinerende å tenke på at disse forskriftene ble satt i verk to tusen år før man hadde miljøvernlover, arbeidstilsyn og fagforeninger. Sabbaten overholdes stort sett også av ikke-religiøse jøder, idet hele familien samles fredag kveld til en hyggelig sammenkomst hvor husmoren tenner to stearinlys som hun setter på bordet; et symbol på hjem og varme. Husfaren sier en velsignelse over et glass sakral vin fra Israel. Han velsigner også sine barn. Hver fredag baker husmoren dessuten to brød, challah, som ligger fremme. Disse symboliserer Guds hjelp til israelittene den gang de vandret i ørkenen. Hver dag lot Gud det regne manna fra himmelen, akkurat nok til dagens måltid. Men det å plukke opp manna fra bakken ble sett på som arbeid, hvilket ikke skulle forekomme på sabbaten, så derfor lot Gud det regne dobbel porsjon hver fredag.

En skål for livet

Sammensetningen av den 8. og 10. bokstav i det hebraiske alfabetet, henholdsvis chet og jod, danner tallet 18 eller chai som også betyr liv. Lechaim betyr ”til livet”, og uttales når man skåler. Ut fra bokstavene som danner en chai lager israelske gullsmeder et usedvanlig vakkert halssmykke som bæres av jødiske kvinner verden over som er stolte av sin identitet. Også turister på besøk i Israel kjøper ofte dette smykket, og bærer det sannsynligvis ofte uten å vite hva det symboliserer. I sangen *Vårt liv* hører vi en optimistisk Tevje og landsbyfolket som sammen uttrykker håp om en bedre fremtid.

Sol opp, sol ned

En av de mest populære sangene i forestillingen er den so synges under bryllupsseremonien, der foreldrene plutselig oppdager at barna er voksne. En jødisk vielse foregår under en baldakin, en chuppah.

Den består av fire stenger med et lite silke- eller fløyelsklede som tak. Chuppah betyr egentlig å tildekke med blomster, og er en tusenårig tradisjon fra den tid brudeparet ble dekket med blomsterkranser som symbol på det hjem brudgommen førte sin brud til. På slutten av vielsen tramper brudgommen på et lite glass i et klede, et symbol på at man aldri må glemme Jerusalem og ødeleggelsen av det andre tempel.

Elsker du meg?

I *Spellemann på taket* drømmer Tevje at landsbyslakterens kone står opp fra de døde, for å forhindre ekteskapet mellom Tevjes datter og den avdøde slakterfruens mann. Tevje på sin side forteller at han møtte sin kone for første gang på bryllupsdagen. De kan derfor ikke ha vært fra samme landsby og en ekteskapsformidler, en schatken, må ha formidlet ekteskapet. De var de eneste som hadde tillatelse til å reise fritt rundt til andre byer for å formidle kontakter. Etter 25 års ekteskap spør Tevje sin Golde: *Elsker du meg?*

Anatevka

Det er liksom fastslått en gang for alle at en opera skal ende med død og tragedie, men en operette eller en musikal skal være sprudlende livlig og glad, med en feiende flott finale. Men hvem i all verden vil finne på å lage en musikal om fattige, russiske jøder under tsarveldet, hvor slutten er sørgelig og avslutningsmusikken er en langsom og mollstemt melodi? Noe av forklaringen kan man kanskje finne i det faktum at handlingen til *Spellemann på taket* er hentet fra Scolem Aleichems eminente forfatterskap. Aleichem skrev på jiddisch, og hans bøker var nærmest fast inventar i jødiske hjem verden over. Få har som ham evnet å skildre det barokke og til og med lattervekkende i situasjoner som i bunn og grunn er av trist karakter. *Spellemann på taket* slutter med at jødene blir fordrevet fra landsbyen Anatevka. De jødiske samfunn i Skandinavia er stort sett annen- og tredjegerasjons etterkommere etter de som den gang, omkring 1905, ble landsforvist.

Kilde: Program fra oppsetningen av stykket ved Oslo Nye Teater 2007

**DENNIS STORHØI SOM TEVJE
PÅ OSLO NYE TEATER
(2007)**

